

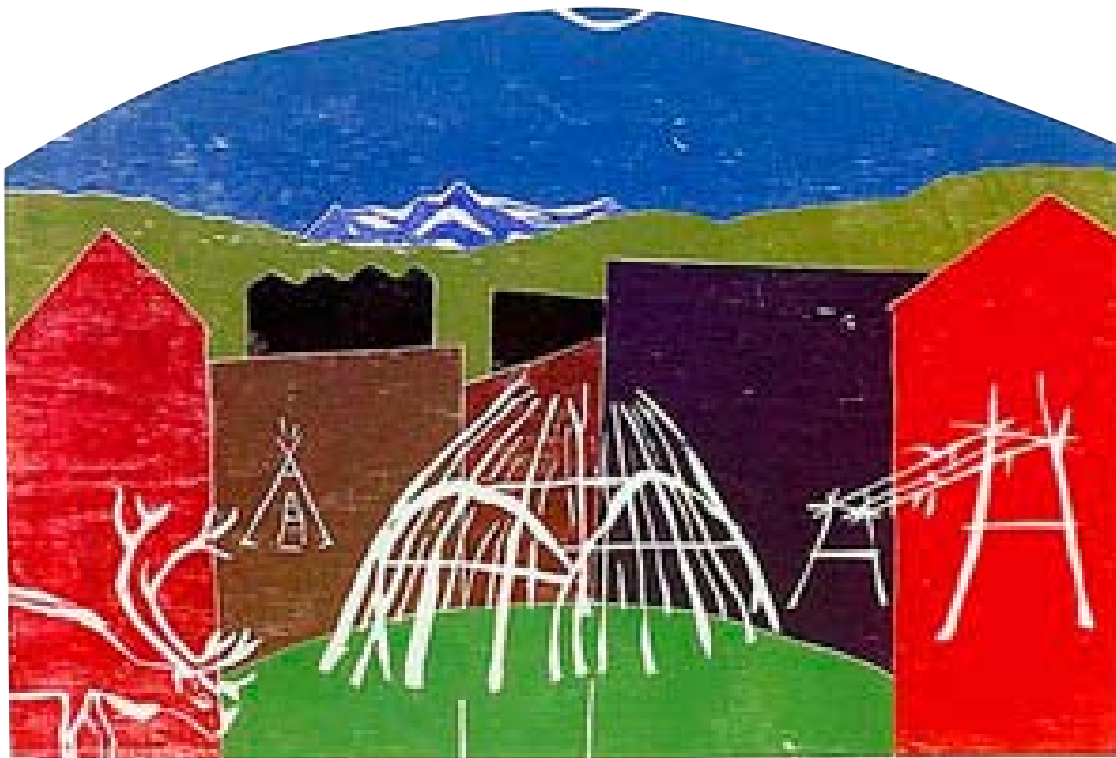
ARBEIDS- OG
INKLUDERINGSDEPARTEMENTET

*Barkoe- ja ektiedimmidepartemente
Barggo- ja sebradahttemdepartemænnta
Bargo- ja searvadahttindepartemeanta*

Hovedinnhold St.meld. nr. 28

Samepolitikken

Åejviesisvege Sd. b evnese nr. 28 (2007-2008) Saemienpolitihke
Oajvvesisadno Sd.died. nr. 28 (2007-2008) Sámepolitihkka
Váldosisdoallu Sd.died. nr. 28 (2007-2008) Sámepolitihkka

Hovedinnhold St.meld. nr. 28 (2007-2008)

Samepolitikken

Innhold

Hovedinnhold.....	3
Åejviesisvege	14
Oajvvesisadno	22
Váldosisdoallu.....	29

Figurer

Figur 1. Oarjielsaemien dajve – Sørsamisk område	4
Figur 2. Bihtám- ja julevsáme guovllo – Pite- og lulesamisk område	6
Figur 3. Sametingets valgmanntall.....	8
Figur 4. Sää'mvu'vdd – Østsamisk/skoltesamisk område	10
Figur 5. Elever med samiskopplæring i grunnskolen	12

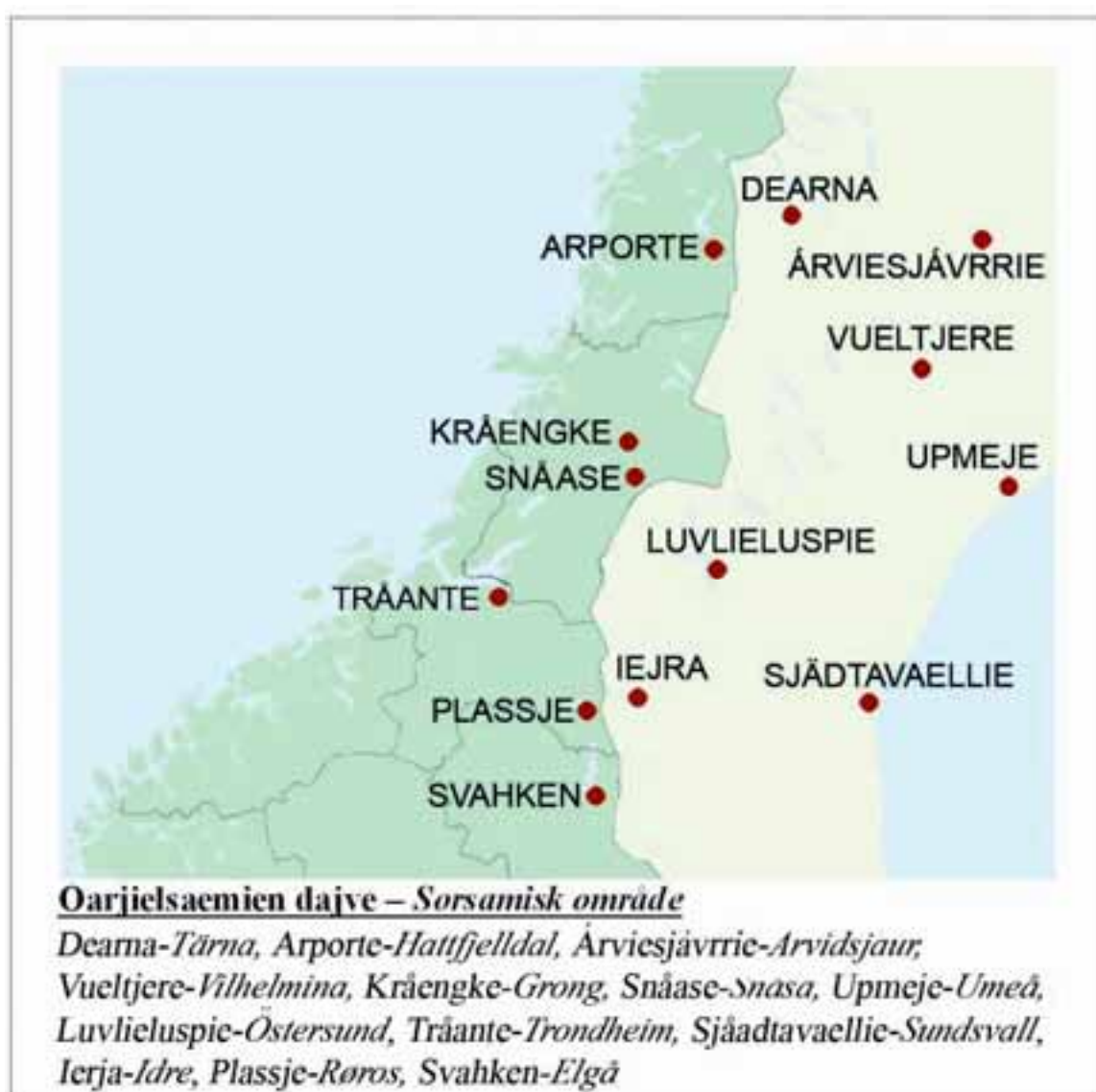
Hovedinnhold

Regjeringens samepolitikk er forankret i regjeringens overordnede verdier – rettferdighet og fellesskap, et levende folkestyre, en bærekraftig utvikling, et sosialt og samfunnskritisk engasjement og humanistiske verdier og ideer. Soria Moria-erklæringen danner sammen med forpliktelsene gjennom internasjonale konvensjoner, nasjonal lovgivning og et aktivt samarbeid med Sametinget, regjeringens fundament for å bevare og utvikle samisk kultur i Norge.

De senere års samepolitiske utvikling ligger til grunn for arbeidet med denne stortingsmeldingen, herunder Sametingets vedtak, rapporter og innspill. I arbeidet med stortingsmeldingen har regjeringen også søkt å hente inn synspunkter og innspill fra organisasjoner, institusjoner, skoler, kommuner og private.

Stortingsmeldingen har fem hoveddeler og omfatter de fleste samfunnssektorer. Del 1 omhandler overordnede prinsipper og verdigrunnlaget for regjeringens samepolitikk, rettslig grunnlag nasjonalt og internasjonalt, nordisk og internasjonalt samarbeid og nordområdesatsingen. Del 2 Mangfold i det samiske samfunnet omtaler de ulike samiske språkområdene, næringstilpassninger og bosetting. Videre omtales identitet, diskriminering, homofili og likestilling. Del 3 Samiske interesser i offentlig forvaltning og tjenesteyting tar opp behovet for samisk språk- og kulturkompetanse i offentlig sektor, og rolle og ansvarsforhold for samiske saker på ulike forvaltningsområder. Del 4 Sametinget tar opp Sametingets formelle stilling og myndighet, samt Sametingets samarbeid, medvirkning og innflytelse overfor øvrig forvaltning. Del 5 Samepolitikken på ulike samfunnsområder er delt inn i kapitler om helsespørsmål, barn og unge,

barnehager, grunnsopplæring, høyere utdanning og forskning, tradisjonell kunnskap, kultur, kirke, frivillighet, media, språk og ressursutnyttning og verdiskapning. Ressursutnyttning og verdiskapning omhandler arbeidet med rettsforhold i samiske områder, offentlige reguleringer som påvirker bruk av utmark, reindrift, fiskeri- og havbruksnæringen, landbruk, utmarksnæringer, duodji og reiseliv, og generelle nærings- og distriktpolitiske tiltak.

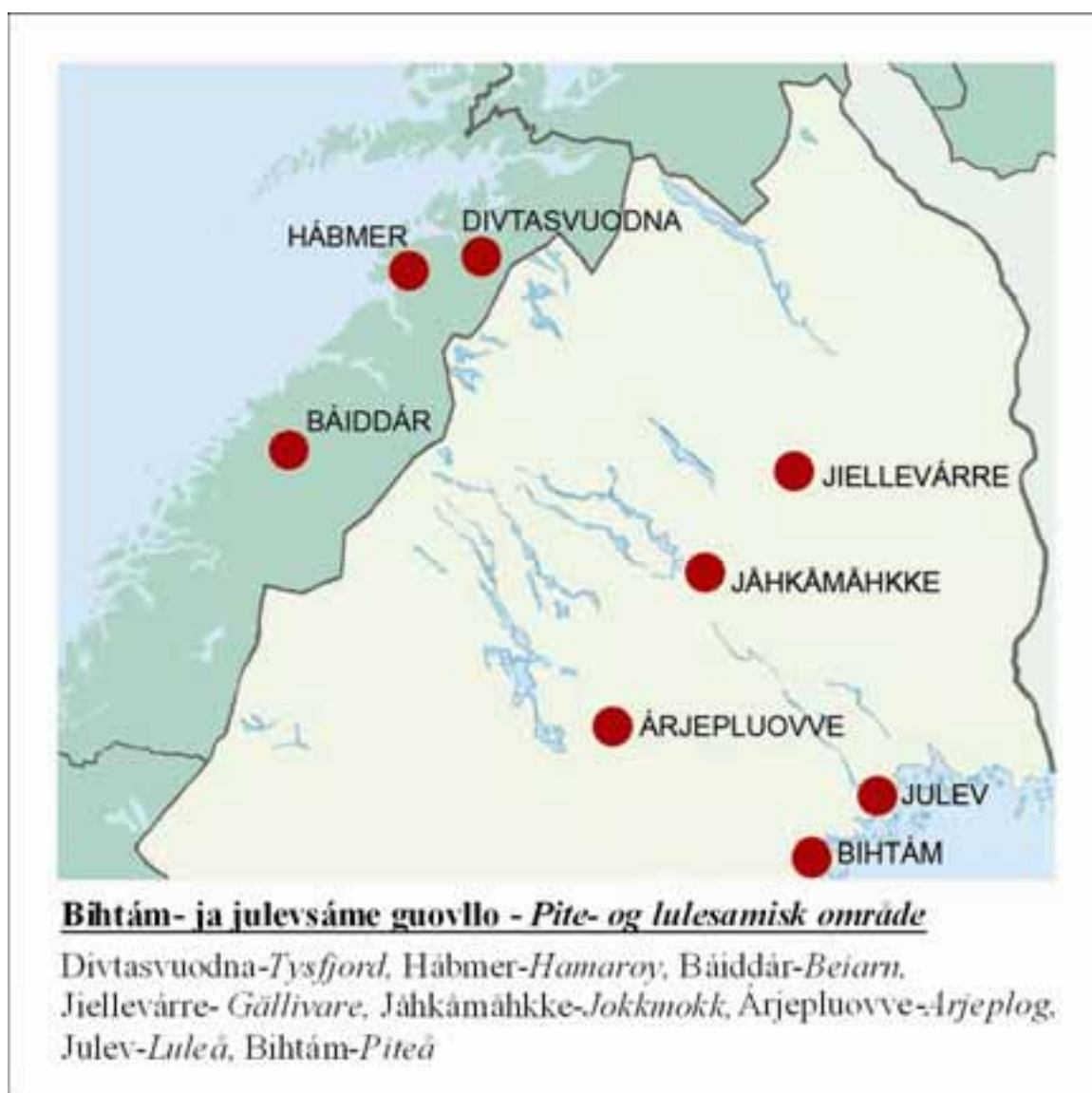
Figur 1. Oarjielsaemien dajve – Sørsamisk område

Rettighetsutvikling, institusjonsbygging og formalisering av dialogen mellom myndighetene og samene har stått sentralt i samepolitikken fram til nå. Det er etablert lover, regelverk og ordninger for å styrke samisk språk, kultur, nærings- og samfunnsliv. Særlig viktig er finnmarksloven og konsultasjonsavtalen mellom Sametinget og statlige myndigheter. Regjeringen vil følge opp tidligere og pågående rettighetsutredninger og -ordninger, blant annet den nyetablerte Finnmarkskommisjonen, Utmarksdomstolen, planer for oppfølging av Samerettsutvalget II og Kystfiskeutvalget, og det videre arbeidet med Nordisk samekonvensjon.

Siden Sametingets opprettelse har Sametinget styrket sin stilling, blant annet gjennom samarbeid med fylkeskommunene og andre. Det er etablert en rekke samiske institusjoner, herunder kulturhus og språksentra som er betydningsfulle samiske kraftsentra. Oppbyggingen av samiske institusjoner i lokalsamfunn har vært med på å bekrefte og synliggjøre samisk tilstedeværelse. Flere og flere barn vokser opp med en selvfølgelig samisk identitet. Samiske kulturarbeidere og musikere har gjort seg bemerket i innland og utland. Den allmenne forståelsen og bevisstheten om samisk tilstedeværelse i Norge har vokst. Samisk kultur er blitt en del av det allmenne kulturbildet i Norge.

Samtidig er det slik at samisk språk og kultur står svakt i mange områder. Også innenfor forvaltningsområdet for samisk språk som i dag omfatter åtte kommuner i fire fylker, er det fortsatt utfordringer blant annet knyttet til gjennomføringen av samelovens språkregler.

Regjeringen vil bygge videre på de institusjonelle og rettslige rammene som er lagt. Samtidig vil regjeringen nå sette fokus på hvordan rettighetene og politikken kommer til uttrykk i praksis. Regjeringen legger særlig vekt på "hverdagspolitikken", den praktiske integreringen av samiske hensyn i politikk-

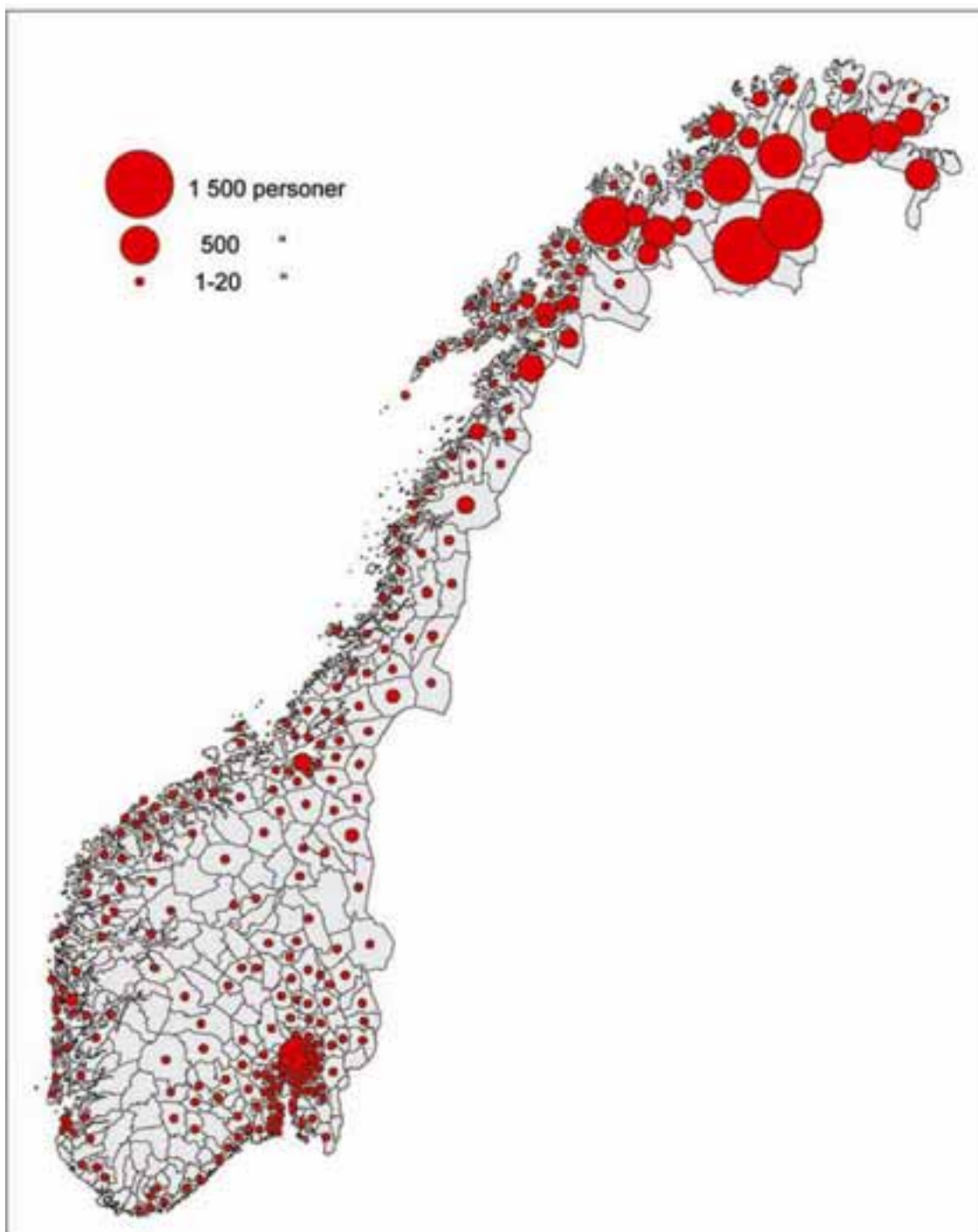
Figur 2. Bihtám- ja julevsáme guovllo – Pite- og lulesamisk område

utforming og tiltak på alle samfunnsområder og forvaltningsnivåer.

Regjeringen vil ha fokus på den samiske brukers møte med det offentlige. Dette er viktig fordi det gjelder den enkelte sames velferd og rettssikkerhet. Undersøkelser viser at samisk språkkompetanse i offentlige organer er mangelfull. Det er lav rekruttering til høyere utdanning som gir kompetanse i samisk

språk, og vanskelig å rekruttere personell med samiskspråklig kompetanse til privat og offentlig sektor. Særlig alvorlig er dette for helsesektoren der en risikerer feilbehandling på grunn av manglende språkforståelse hos helsepersonell. Kunnskap om samiske forhold innenfor egen sektor eller virksomhet er en forutsetning for gode og likeverdige offentlige tjenestetilbud til den samiske befolkningen. Regjeringen ønsker større oppmerksomhet mot inkludering av samiske perspektiver og hensyn i statlige virksomheter. Som et eksempel er Arbeids- og velferdsforvaltningen i tildelingsbrev for 2008 gitt føringer for etatens oppfølging av samiske brukere. Arbeids- og inkluderingsdepartementet vil på denne måten prøve ut hvordan man på en bedre måte kan sikre at statlige etater ivaretar det samiske perspektivet i planleggingen av sin virksomhet og i utformingen av praktiske tiltak, og videreføre dette til andre statlige etater. Det foreslås også at Samisk høyskole kan bidra mer aktivt i forhold til kompetanseoppbygging innen offentlig sektor. Regjeringen vil også i samarbeid med Sametinget vurdere hvordan tolketjenesten til den samiske befolkningen kan bli bedre.

I løpet av de siste årene er det satt igang en rekke tiltak for å styrke og utvikle samisk språk innenfor mange sektorer. Samtidig viser rapporter at det i dag er ca. 2300 elever i grunnskolen og ca. 500 elever på videregående nivå med samiskopplæring. Dette synes som lave tall ut fra estimert antall samiskspråklige. Trolig er avgangen av samiske språkbærere større enn tilveksten. Det er derfor nødvendig å sette i gang et målrettet arbeid for samisk språk hvor en ser på helheten i det arbeidet som gjøres for samisk språk i dag. Regjeringen vil invitere Sametinget til et samarbeid om å utvikle en handlingsplan for samisk språk.

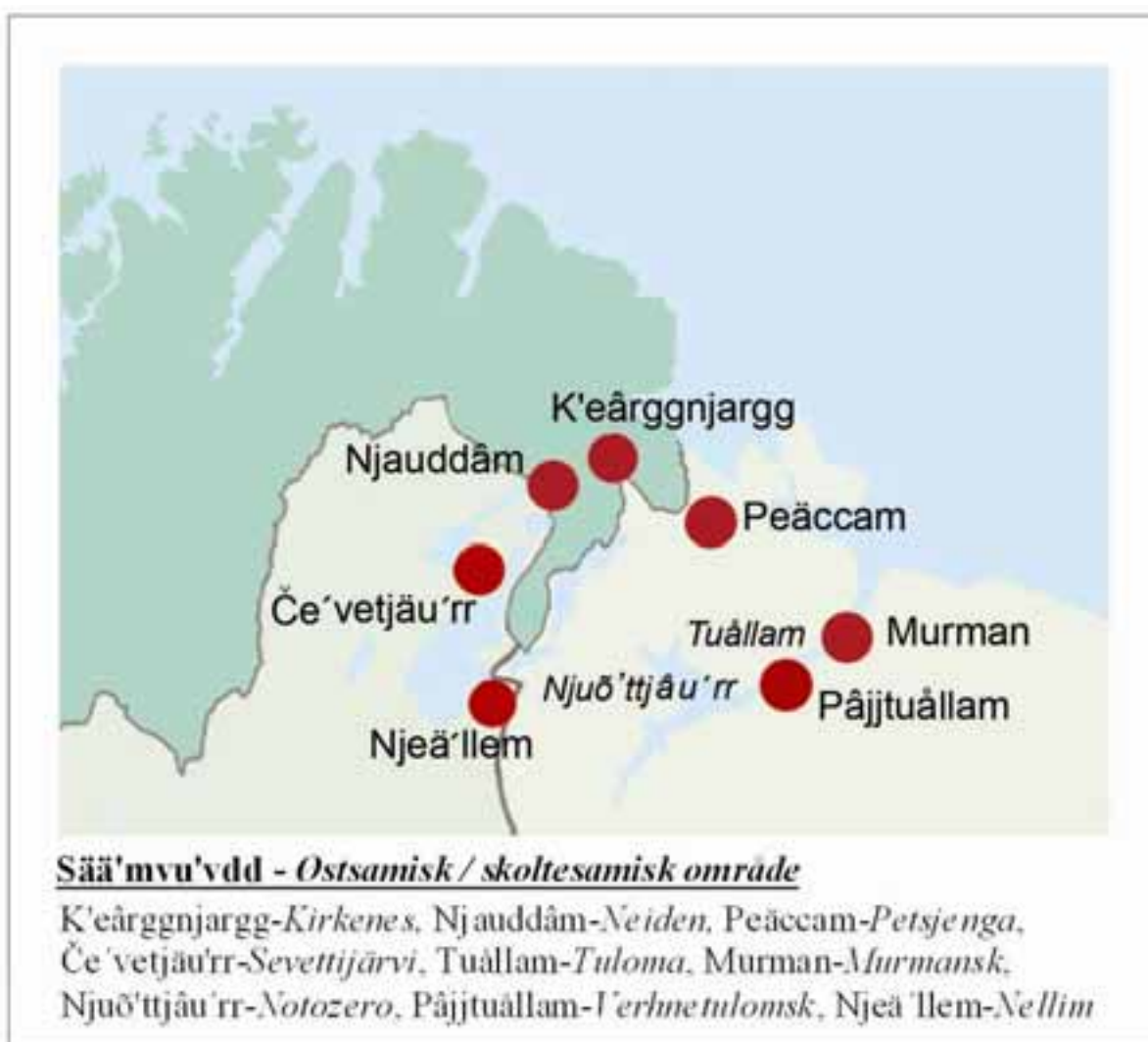

Figur 3. Sametingets valgmanntall

Beslutninger og politikk på kommunalt og fylkeskommunalt nivå har avgjørende betydning for i hvilken grad samisk språk, kultur, næringer og samfunnsliv kan utvikle seg på en god måte. Kommunene er de fremste velferdsprodusenter og regjeringen er opptatt av et likeverdig velferdstilbud overfor den samiske befolkningen der språklige og kulturelle behov ivaretas. Dette gjelder blant annet barnevern, barnehagetilbud, grunnopplæring, helse- og sosialtjenester, eldreomsorg og innenfor kultursektoren. Arbeids- og inkluderingsdepartementet vil invitere KS og Sametinget til et nærmere samarbeid om kommunenes arbeid med samiske spørsmål. Videre vil fylkesmannens rolle overfor kommunene når det gjelder samiske forhold bli vurdert.

Regjeringen er opptatt av å sikre Sametinget reell innflytelse på områder som er viktige for det samiske samfunn, og tydeliggjøre Sametingets frie stilling. Regjeringen vil bygge videre på de positive erfaringene med konsultasjonsavtalen mellom Sametinget og statlige myndigheter. Regjeringen ønsker å utvikle nye budsjettprosedyrer som sikrer at Sametinget tidligere, og i større grad, kan komme i dialog med regjeringen om budsjettbehov i det samiske samfunnet. Regjeringen foreslår at det settes i gang et omfattende lovarbeid med sikte på å utarbeide forslag til de lovendringer som er nødvendige for at Sametinget skal kunne etableres som et eget rettssubjekt, og for øvrig bringe loven i tråd med dagens praksis. Også en eventuell utvidelse av Sametingets myndighet til å fastsette bestemmelser om sametingsvalget vil bli vurdert.

Regjeringen legger vekt på å videreutvikle det grenseoverskridende samarbeidet på nordisk nivå og i nordområdene, blant annet i tilknytning til språkarbeid, opplæring og læremidler, forskning og høyere utdanning, barn og unge, og næringsutvikling.

Figur 4. Sää'mvu'vdd – Østsamisk/skoltesamisk område

Regjeringen har satt av midler til å styrke arbeidet med øst-samisk/skoltesamisk språk og kultur. I dette arbeidet er det grenseoverskridende samarbeidet mot Finland og Russland viktig.

Regjeringen foreslår at det opprettes en egen stilling som kan arbeide med likestillings- og diskrimineringsspørsmål i det samiske samfunnet. Barne- og likestillingsdepartementet vil sette i gang en kartlegging av livssituasjonen og levekårene for lesbiske og homofile samer.

Hele befolkningen skal ha likeverdig tilbud til helse- og sosialtjenester. Regjeringen vil oppnå dette for den samiske befolk-

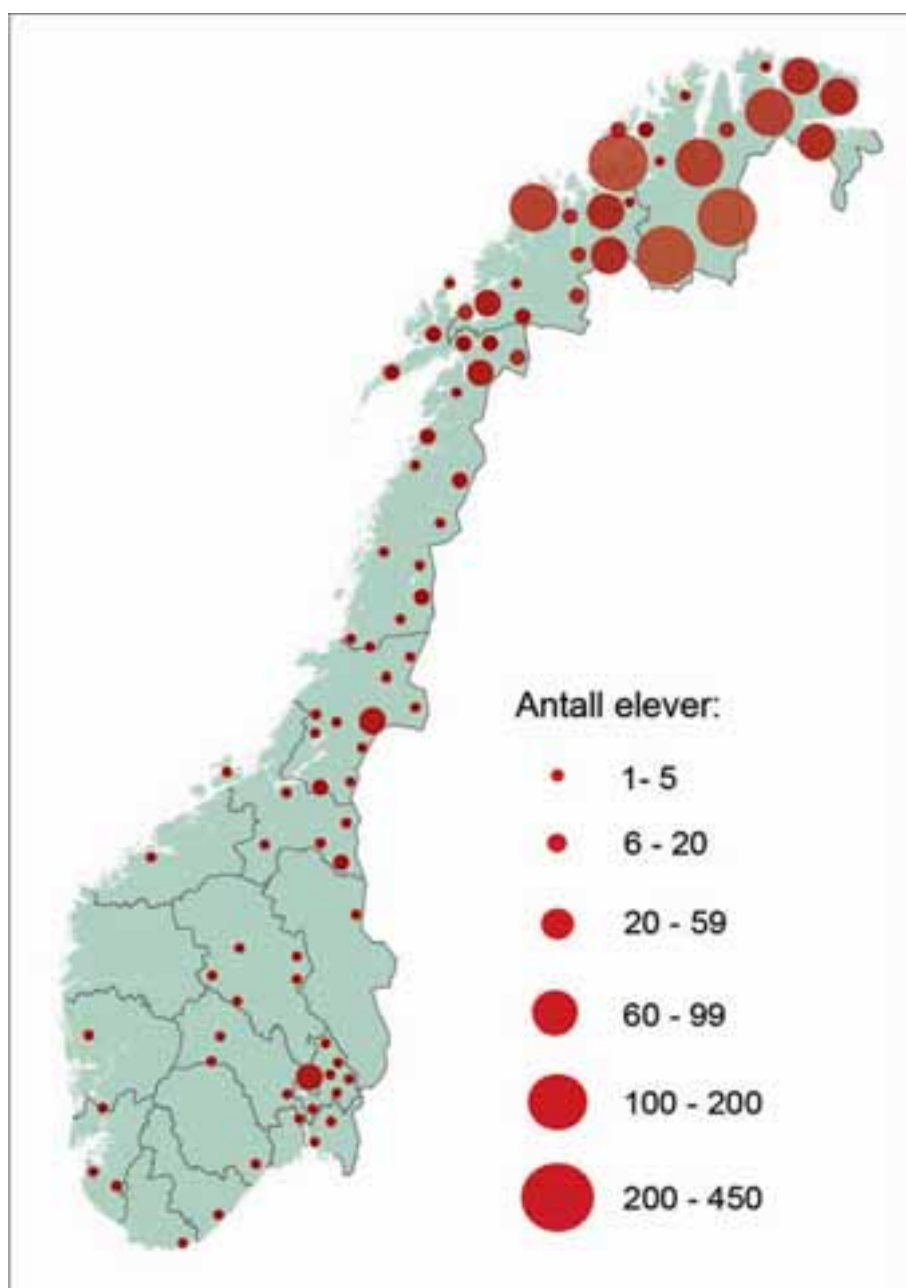
ningen gjennom bedre kunnskapsgrunnlag for ansatte i kommunale tjenester, og gjennom sin eierstyring av spesialisthelse-tjenester. Blant annet vil Helse- og omsorgsdepartementet synliggjøre i oppdragsdokumentene til de regionale helseforetakene at samiske pasienters rett og behov for tilrettelagte tjenester må etterspørres og synliggjøres i planlegging, utredning og når beslutninger tas. Departementet vil også styrke veiledningen overfor kommunale og fylkeskommunale tjenester.

På grunnopplæringsområdet vil Kunnskapsdepartementet kartlegge i hvilken grad elever ikke får oppfylt sine rettigheter til et fullverdig opplæringstilbud i samisk, og hvordan dette eventuelt kan bedres. Departementet vil iverksette en elevundersøkelse om hvordan samiske elever i grunnopplæringen, også utenfor samiske distrikt, opplever sin egen opplæringssituasjon. Departementet vil vurdere om det kan legges til rette for at flere som ønsker opplæring på samisk, kan få tilbud om dette, f.eks. gjennom fjernundervisning. Kunnskapsdepartementet vil også sette i gang et prosjekt om samisk morsmålsanalfabetisme, styrke fjernundervisningen, etablere en arbeidsgruppe for utarbeidelse av en utviklingsplan for samiske læremidler, vurdere igangsetting av forkurs for studenter i samisk, og vurdere stipend for å øke rekrutteringen til samiske lærerutdanninger.

Regjeringen vil vurdere å nedsette et utvalg for å se nærmere på de utfordringer på området høyere utdanning og forskning som er skissert i kjølvannet av St.meld. nr 34 (2001-2002) Kvalitetsreformen - om høyere samisk utdanning og forskning.

I kulturpolitikken vil regjeringen fortsette å arbeide langs to hovedlinjer for å ivareta det statlige ansvaret for samiske kultur. For det første vil regjeringen legge til rette for at Sametinget kan føre en selvstendig kulturpolitikk, bl.a. gjennom forvaltningen av en rekke samiske institusjoner og ordninger. For det andre vil regjeringen føre en generell og overordnet kulturpoli-

tikk hvor også samisk kultur har sin naturlige og viktige plass. Det foreslås at Sametinget får alt ansvar for å prioritere mellom aktuelle kulturbyggeprosjekter og at en som hovedregel tar i bruk husleieordningen i statlig finansiering av nye kulturbygg som prioriteres av Sametinget.

Figur 5. Elever med samiskopplæring i grunnskolen

Regjeringen har i 2008 satt av midler til et verdiskapningsprogram for næringskombinasjoner som også omfatter samisk reiselivsutvikling. Ordningen forvaltes av Sametinget. Hovedmålsettingen er å fremme levedyktige virksomheter, og bidra til en bærekraftig utvikling i samiske samfunn. Regjeringen ønsker i tilknytning til disse satsingene å diskutere med Sametinget strategier for utvikling av utmarksnæringer i samiske strøk og bedring av rammebetingelsene for duodjinæringen, bl.a. rekruttering.

I reindriftpolitikken vil gjennomføringen av den nye reindriftsloven ha høy prioritet i tiden framover. I den forbindelse vil utforming av bruksregler være viktig. For å sikre en fremtidig livskraftig reindrift er det behov for en bedre sikring av reindriftsarealer. Dette gjelder særlig de arealene som er nødvendige for en bærekraftig reindrift. Det vil derfor fortsatt arbeides aktivt med arealspørsmål i forhold til reindriftnæringen. For å styrke denne innsatsen er det satt i gang et interdepartementalt samarbeid med sikte på bl.a. å få en større grad av helhetstenkning i arealforvaltningen.

Det viktigste samepolitiske spørsmål på marin sektor vil være oppfølging av innstillingen fra Kystfiskeutvalget for Finnmark. Fiskeri- og kystdepartementet legger vekt på at Sametinget skal sikres mulighet til å legge frem synspunkter og forslag som gjelder regulering av fiske.

Sametinget har vært orientert om arbeidet med og innholdet i stortingsmeldingen. Det vil bli konsultert med Sametinget om konkretiseringen og gjennomføringen av tiltak som legges fram i stortingsmeldingen.

Åejviesisvege

Reerenassen saemienpolitihke lea reerenassen bijjies vierhtide veadtaldihkie – staeriesvoete jïh ektievoete, jielije åålmehståvroe, jïjtseguedteldh eevtiedimmie, sosijale jïh siebredahkegeevlies eadtjohkevoete jïh humanistihke vierhtieh jïh soejkesjh. Soria Moria-bæjkoehimmie, nörjjen diedte rijhki-gaskemsh konvensjovni muhteste, jïh nasjovnale laahkh jïh eadtjohkelaakan Saemiedigkine ektesne barkedh lea reerenassen vårome gosse barkedh saemien kultuvrem gorredidh jïh eevtiedidh Nörjesne.

Minngemes jaepiej eevtiedimmie saemienpolitihkesne lea våromisnie gosse lea daejnie storerredigkiebïevnesine barkeme, daesnie aaj Saemiedigkien nænnoestimmieh, reektehimmieh jïh jiehtesh. Gosse lea storerredigkiebïevnesine barkeme reerenasse lea aaj fassedamme vuajnoeh jïh jiehtesh tjöonghkedistedh organisasjovnijste, institusjovnijste, skovlijste, tjel-tijste jïh private almetjijstie.

Storerredigkiebïevnesen lea vijhte åejvieboelhkh jïh dah jis jïjnemes siebredahkesektovride dijpieh. Boelhke 1 lea bijjies vierhti bijre jïh vierhtievårromem reerenassen saemienpolitihkesne, buerkeste rektavårrome nasjovnale jïh rijhki-gasken tsiehkesne, jïh aaj ektiebarkoem noerhterijhki gaskemsh jïh rijhki-gaskemsh jïh noerhtedajvi-åvtemierie. Boelhke 2 Gellienbielienvoete saemien siebredahkesne, soptseste ovmesse saemien gieledajvi bijre, guktie jieliemassh Leah sjiehtedamme jïh årromen bijre. Vijriebasse soptseste identiteten bijre, gepsemen, homofilijen jïh mïrrestallemen bijre. Boelhke 3 Saemien bueriemassh byjjehts reeremisnie jïh dienesjefaaleldah-

kine, giëhtjede man daerpies lea saemien giële- jïh kultuvre-
 maahtoem byjjehts sektovrine åadtjodh, jïh aaj giëhtjede dæ-
 miedimmiem jïh diëdtem saemien aamhtesi muhteste joekehth
 reeremesuerkine. Boelhke 4 Saemiedigkie evtete Saemiedig-
 kien formelle posisjivnem jïh faamoem, jïh aaj Saemiedigkien
 ektiebarkoe, laavenjosteme, jïh govleldehteme byjjes reeremi
 muhteste. Boelhke 5 Saemienpolitihkem ovmesse siebredah-
 kedaltesisnie leah joekedisteme jïjnjebh boelhkine, staarnevoe-
 ten tjoelmh, maanah jïh noerh, maanagiërth, maadthööhpeh-
 timmie, jollebe ööhpehtimmie jïh dotkeme, aerpiemaahtoe,
 kultuvre, gærhkie, namhtabarkoe, medijah, giële jïh vierhtie-
 nuhtjeme jïh vierhtiesjïdteme. Vierhtienuhtjeme jïh vierhties-
 jïdteme giëhtjede barkoem mij lea dorjeme rektatsiehkij
 muhteste saemien dajvine, byjjes tjoehpedistemh mah dijpieh
 guktie maahta miehtjiesdajvh nuhtjedh, dijpieh båtsoem, göö-
 leme- jïh mearoejieliemasside, eatnemeburride, miehtjiesji-
 eliemasside, duëdtem jïh fealadimmiejieliemasside, jïh ab-
 pegiëhtjeden jieliemasse- jïh distriktepolitihken råajvarimmieh.

Reaktaevtiedimmie, institusjovnetseegkeme jïh formalisereme
 gaskestallemem reeremi jïh saemiej gaskemsh leah voernges
 aamhtesh saemienpolitihkesne daan raajan. Joe lea tseegkeme
 laakh, njoelkedassh jïh öörnogh guktie maahta saemien gielh,
 kultuvre, jieliemasse- jïh siebredahkejieleme nænnoestidh.
 Joekoen vihkeles badth lea finnmarhkenlaakem jïh konsul-
 tasjovnelatjkoem Saemiedigkien jïh staaten reeremi gaskem.
 Reerenasse galka giëhtjedidh uvtebe jïh daaletje reaktagoereh-
 timmieh jïh -öörnogh, nov goh aadtjhtseegkeme Finnmarhken-
 kommisjovne, Miehtjiesdajvidåapmoje, soejkesjide Saemiej-
 reaktamoenehtse II jærhkedh jïh Mearoegaedtiegöölji-
 moenehtse, jïh aaj vijriebasse barkoem Noerhtedajvi Saemien-
 konvensjovnem nænnoestidh.

Mænngan Saemiedigkie tseegkesovvi dellie Saemiedigkie lea
 altese posisjovnem nænnoestamme, nov aaj laavenjostemen

tjïrrh fylhketjïelti jïh jeatjabi ektesne. Joe leah jïjnjh saemien institusjovnh tseegkesovveme, nov goh kultuvregåetieh jïh gielegoevtesh mah leah vihkeles saemien ietdjegoevtesh. Juktie lea saemien institusjovnh tseegkeme lihkesdajvine dellie lea saemien årromem nænnoestamme jïh vååjnesasse beajeme. Jïjnjebe jïh jïjnjebe maanah byjjenieh jearsoes saemien identitetine. Saemien kultuvrebarkijh jïh musihkebarkijh leah byögkeles sjædteme dovne Saepmesne jïh ålkoerijhkine. Almetji guarkoe jïh vuerkie saemiej bijre lea nynnehkåbpoe sjædteme Nöörjesne. Saemien kultuvre lea sjædteme iemie biehkïem Nöörjen ellies kultuvreguvvesne.

Seammasienten hov lea nimhtie ahte gellien lehkesne saemien giele jïh kultuvre lea saajrohts. Dovne saemiengielen reeremadajvesne, mij dælie joe gaeksie tjïelth jïh njieljie fylhkh dijpie, annje hov lea tjoelmh mah guktie saemielaaken gielenjoelkedasside tjïrrehtidh.

Reerenasse galka vijriebasse barkedh dej institusjovnelle jïh laaken mietie mieri gujmie mah leah nænnoestamme. Seammasienten reerenasse galka giehtjedidh guktie reaktah jïh politihke lea praktikhe seatadamme. Reerenasse joekoen giehtjede ”fierhtenbeajjetjepolitihkem”, jïh guktie saemien aamhtesh leah praktikken mietie integrereme gosse politihkem haemedede jïh råajvarimmieh juhtehte gaajhkine siebredahken suerkine jïh reeremedaltesine.

Reerenasse galka giehtjedidh guktie saemie damta byjjesvoetine gaskestalledh. Daate lea vihkeles ihke fiere guhte saemien bueriem jïh reaktatjïrkesvoetem dijpie. Goerhtimmijste vååjnoe saemien gielemaahtoe byjjes organine ij leah buerie nuekies. Ij leah gallesh skreejredovveme jollebe saemiengielen ööhpehtæmman, jïh maaje lea geerve soptsestalledh almetjh gieh saemiengieleldh kompetanssem utnieh aelkedh private jïh byjjes sektovrine barkedh. Daate lea joekoen tjoeperem staar-

nevoetesektovresne ihke desnie lea vaahra almetjh baahtoelaa-
kan gietedellieh ihke staarnebarkijh eah gielem maehtieh. Lea
vihkeles maahtoem nænnoestidh jïjtse sektovresne vij raaiva-
rimmesne guktie saemien aalmege buerie jïh mirrestallemen
mietie dienesjefaaleldahkh aadtjoeh. Reerenasse vaajtele evtie-
didh ahte saemien vuajnoeh jïh bueriemassh gelkieh seatadov-
vedh staaten raaivarimmine. Vuesiehtimmien gaavhtan Barkoe-
jïh jearsoesvoetenreereme lea beetnehprievesne 2008 tjuvtje-
dimmieh aadtjeme mah guktie etate edtja saemiengieledh al-
metjh daarjodh. Barkoe- jïh ektiedimmiedepartemente saejhta
nimhtie giehtjedidh guktie maahta buerebe laakan tjirkedh ahte
staaten etatide saemien perspektijvem seatadieh gosse leah
soejkesjeminie altese raaivarimmiem jïh praktikke bielieh
haemiedeminie, jïh dellie dam jeatjah staate-etatide aaj buek-
tedh. Maaje uvtede ahte Saemien jolleskovle maahta eadtjohke
laakan viehkietidh kompetanssem tseegkedh byjjes sektovrine.
Reerenasse aaj galka Saemiedigkine ektesne giehtjedidh guktie
gaerede doelhkedïenesjem bueriedidh saemien aalmegen gaav-
htan.

Minngemes jaepine hov lea ovmesse raaivarimmieh juht-
iehtovveme ihke saemien gielem nænnoestidh jïh eevtiedidh
jïjnjebine sektovrine. Seammasienten vuajna goerehtimmijste
ahte daelie lea medtie 2300 learohkh maadtskovlesne jïh med-
tie 500 learohkh jaerhkeskovlesne gieh leah saemien lohkemi-
nie. Daate vaajnoe smaave lahkoe jïis mohtede dam ryokneme
lahkose saemien gieleguedtijh. Suvmien lea jïjnjebe gielegued-
tijh jaameme goh rekasovveme. Dannasinie hov lea daerpies
veele barkedh saemien gielem tjirkedh jïh dellie giehtjedidh
dam abpem mij lea dorjesovveme saemien gielen gaavhtan
daan raajan. Reerenasse galka Saemiedigkiem booredh laaven-
jostedh jïh barkoesoejkesjem darjodh saemien gielen gaavhtan.

Mieriedimmieh jïh politikke lea, tjielti jïh fylhketjielti dalte-
sisnie, sagki vihkeles jis fassede saemien giele, kultuvre, jie-

liemassh jïh siebredahkejileme edtja åadtjodh hijven laakan eevtiedidh. Tjieltide leah åvtemes jearsoesvoeteburride jïh reerenasse åtna vihkeles giehtjedidh ahte lea mïrrestallemem saemien åålmegen vööste guktie faaleldahkem åadtjoeh jïjtsh gielen jïh kultuvren mietie. Daate jis dijpie dovne maanavaarjelimie, maanagiertefaaleldahkh, maadthlierehtalleme, staarne- jïh sosijaledienesjh, voeresehåksøe jïh kultuvresektovrem. Barkoe- jïh ektiedimmiedepartemente galka KS jïh Saemiedigkiem bööredh gietskebe laavenjostedh tjielti barkoen bijre saemien bieliej muhteste. Nov aaj galka giehtjedidh fylhkeålman laavenjassemm tjielti muhteste gosse saemien bielieh goerehtimmesne.

Reerenasse åtna vihkeles tjïrkedh ahte Saemiedigkie darhkan åådtje dijpedh dagkarine bieline mah leah vihkeles saemien siebredahkese, jïh aaj tjielkebe vääjnesasse biejedh ahte saemiedigkie lea jïjtjeraerehke. Reerenasse sæjhta vijriebasse bigkedh dej positijve dååjrehtsi gujmie mah leah bæteme gaskestallemlatjkoste Saemiedigkien jïh staaten reeremi gaskem. Reerenasse sæjhta orre budsjedtevuekieh eevtiedidh juktie tjïrkede ahte Saemiedigkie varkebe, jïh buerebe, maahta gaskestallemem jaksedh reerenassine gosse lea budsjedte- daerpiesvoeth saemien siebredahkesne. Reerenasse uvtede ahte ellies laakebarkoe juhtehte gusnie ulmiem lea uvtielassh haemiedidh magkerh laakh leah daerpies jeatjahdehtedh, guktie Saemiedigkie maahta sjïdtedh sjïere laakesubjektine, jïh dellie aaj buektedh laakem daaletji vuekiej raajan. Aaj galka giehtjedidh dagke Saemiedigkien faamøe vijriedidh, nov ahte åådtje nænnoestimmieh saemiedigkieveeljemen bijre darjodh.

Reerenasse åtna vihkeles rasti rastah ektiebarkøem vijriedidh noerhterijhki gaskem jïh noerhtedajvine, nov goh gielebarkøe, ööhpehtimmie jïh learøevierhtieh, dotkeme jïh jollebe ööhpehtimmie, maanah jïh noerh, jïh jieliemasse-eevtiedimmie.

Reerenasse lea beetnehvierhtieh aarjohtamme luvliesaemien/-koltansaemien gielem jïh kultuvrem nænnoestidh. Daennie barkosne hov lea vihkeles rasti rastah barkedh Suemien jïh Rassjan vööste.

Reerenasse uvtede sjïere barkoesuerkiem tseegkedh Mirrestalleme- jïh gepsemegeehtijen veadtaldihkie, mij edtja barkedh mïrrestalleme- jïh gepsemetjoelmh tjoevtedh saemien siebredahkesne. Maana- jïh mïrrestallemedepartemente galka kaarhtedimmiem juhtiehtidh mah guktie lesbihke jïh homofijle saemiej jielemetsiehkïeh.

Abpe åålmege galka mïrrestalleme faaleldahkem staarne- jïh sosijaledïenesjïstie åadtjodh. Reerenasse sæjhta dam illedh saemien åålmegen gaavhtan, jïh vierhtiem dam jaksedh lea maahtoevåaromem bueriedidh tjïelti dïenesjesuerkine, jïh aaj altese aajhterestuvreme sjïerestaarnedïenesji tjïrrh. Nov badth galka Staarne- jïh håksoedepartemente tjïertestidh barkoepaehperine regiovnale staarneråajvarimmide, ahte saemien pasienti reaktah jïh daerpiesvoeth sjïehtesjamme dïenesjh åadtjodh galka goerehtovvedh jïh vååjnedidh soejkesjimmesne, tjïelkestimmesne jïh gosse mieriedïeh. Departemente aaj galka veelebe buerkiestidh tjïelti jïh fylhketjïelti dïenesjidie.

Maadthööhpehtimmesne nov galka Maahtoedepartemente kaarhtedidh mennie tsïehkesne learohkh eah åadtjoeh sijjen reaktaj mïetie ellies ööhpehtimmïefaaleldahkem saemiengïelesne, jïh guktie jis gåerede daam bueriedidh. Departemente galka learohkegïehtjedimmiem juhtiehtidh, mah guktie saemien maadthskovlelearohkh damtïeh jïjtsh lierehtimmietsïehkie lea, nov aaj saemien dajvi ålkoebielien. Departemente galka gïehtjedidh mejtïe gåerede öörnedh guktie jïjnïebh gïeh vaajtelïeh saemien lieredh, maehtïeh faaleldahkem åadtjodh, v.g. maajeööhpehtimmiem tjïrrh. Maahtoedepartemente aaj galka provsjktem juhtiehtidh saemien ietniengïele-analfabetismen

bijre, maajeööhpehtimmiem nænnoestidh, barkoedåehkiem tseegkedh mij galka eevtiedimmiesoejkesjem darjodh saemien learoevierhtiej muhteste, giehtjedidh åvtekuvsjh saemien studentide, jih aaj giehtjedidh mejtie stipendh lea nuhtjeks vierhtiem guktie jijnjebh almetjh skreejreduvvieh lohkehtæjjine sjiidtedh.

Reerenasse galka giehtjedidh mejtie lea mæne moenehtsem nimmehtidh mij galka gietskebe vuartasjidh jollebe ööhpehtimmiem jih dotkemem jih dejtie tjoelmide mah Leah bæjjese båateme Sd.bïevnesisnie nr 34 (2001-2002) Kvalitetereforme – jollebe saemien ööhpehtimmien jih dotkemen bijre.

Kultuvrepolitihkesne reerenasse galka vijriebasse barkedh göökte åejviesuerkiej mietie juktie seahkaridh staaten diidte saemien kultuvren gaavhtan. Voestegh reerenasse galka laatjodh guktie Saemiedigkie maaha jijtjeraerehke kultuvrepolitihkem tjirrehtidh, n.g. ovmessie saemien institusjovnh jih öörnegr reeredh. Dellie mubpelen, reerenasse galka generelle jih bijjies kultuvrepolitihkem juhtiehtidh, jih saemien kultuvre lea iemie jih vihkeles biehkien dennie politihkesne. Nov uvtede ahte Saemiedigkien lea abpe diidtem kultuvretseegkemi gaskem prioriteredh, jih ahte åejvienjoelkedassem lea ahte nuhtjede gåetieluhpieöörnegem staaten dårjemen gietjesne.

Reerenasse lea jaepien 2008 beetnegh aarjohtamme vierhtiesjïdtemeprovgammese jielijemasseburride mah aaj saemien fealadimmieburrie-eevtiedimmiem dijpieh. Öörnege lea Saemiedigkien nuelesne. Åejvieulmiem lea jijtseguedteldh råajvarimmieh evtiedidh, jih jijtseguedteldh eevtiedimmiem dårjodh saemien siebredahkine. Reerenasse vaajtele daej råajvarimmi muhteste Saemiedigkine strategijh dierhkesjidh, mah guktie miehtjesjeliemassh eevtiedidh saemien dajvine, jih aaj guktie duedtiejeliemassen mieride bueriedidh, n.g. skreejrehtimmien tjïrrh.

Båatsoepolitihkesne lea vihkeles bætije biejjine giehtjedidh guktie orre båtsoelaakem tjirrehtidh. Dehtie muhteste aaj vihkeles sjædta nuhtjemenjoelkedassh haemiedidh. Guktie stynkehke båtsoem bætije biejjine tjirkedh dellie lea daerpies båtsoen laantide buerebe tjirkedh. Daate jis joekoen dijpie dah dajvide mah leah daerpies juktie jïjtseguedteldh båtsoem gorredidh. Dannasinie galka eadtjohke laakan barkedh areale-tjoelmi gujmie båtsoeburrien muhteste. Guktie barkoem nænoestidh hov lea departementigaskemsh ektiebarkoem juhtiehtamme mij galka n.a. buerebe abpe guvviem vueptiestidh arealereeremisnie.

Vihkielommes saemiepolitihke bieliem mearoen sektovresne lea badth Finnmarhken mearoegaedtiemoenehtsen raerieh giehtjedidh. Gööleme- jïh mearoegaedtiementepartemente åtna vihkeles tjirkedh ahte Saemiedigkien lea nuepieh sov vuajnoeh jïh uvtielassh govlehtehtedh gosse göölemem tjoehpedistedh.

Saemiedigkie lea vuaptan orreme daan barkoen bïjre jïh stoerredigkiebïevnesen sisvegem daajra. Galka Saemiedigkine soptsestalledh konkretiseremen jïh tjirrehtimmien bïjre daejtie råajvarimmi muhteste.

Oajvvesisadno

Ráddidusá sámepolitihkka le tjanádum ráddidusá gájkbadjásasj árvoja – rievtesferdukvuohta ja aktijvuohta, viesso álmukstivrra, guoddelis ávddánibme, sosiálalasj ja sebrudakritihkalasj berustibme ja humanistalasj árvo ja ájádusá. Soria-Moria-sárnnom aktan rijkajgasskasasj sjehtadusá vælggisvuodaj, nasjávnnálasj lága ja dájmalasj aktisasj barggo Sámedikkijn le ráddidusá vuodo sáme kultuvrav Vuonan bisodit ja ávddánahttet.

Mañemus jagij sámepolitihkalasj ávddánibme le dán stuorradiggediedádusá bargo vuodon, aktan Sámedikke mærrádusáj, rapporta j ja vuojoj. Stuorradiggediedádusá bargon le ráddidusaj gæhttjalam vuojojt ja ájálvisájt tjoahkkit organisasjávnnájs, institusjávnnájs, skávlájs, suohkanijs ja priváhta ulmutjijs.

Stuorradiggediedádusán li vihtta oajvveoase, ja sisadná ienemus sebrudaksuorgijt. 1. oase sisadno le ráddidusá sámepolitihka gájkbadjásasj prinsihpa ja árvovuodo, nasjávnnálasj ja rijkajgasskasasj riektávuodo, nuorttarijkaj ja rijkajgasskasasj aktisasj barggo ja nuorttaguovllovuorodibme. 2. oasse Moattebelakvuohta sáme sebrudagán sisadná dajt máttijt sáme giellaguovlojt, æládushiebadimijt ja árudagájt. Ájn de vijdábut li identitehtta, badjelgæhttjam, homofilia ja avtadássásasjvuohta ássjen. 3. oasse Sáme berustime almulasj háldadusán ja dievnastusán bajet sáme giella- ja kultuvrramáhtudagá dárbov almulasj suorgen, ja sáme ássij rolla ja vásstedibme duon dán háldadimdásen. 4. oasen le Sámedikke formálalasj sadje ja fábmó ássjen, aktan Sámedikke aktisasj barggo, oassálasstem ja fábmó ietjá háldadusá badjel. 5. oasse Sámepolitihkka moatten

sebrudaksuorgen le juogadam kapihttalijda varresvuohtagatjálvisá, máná ja nuora, mánárgárde, vuodoáhpadus, alep áhpadus ja dutkam, árbbedábálasj máhtudahka, kultuvrra, girikko, luojvoj barggo, media, giella ja luohkkoadno ja árvvobuktaga. Luohkkoadno ja árvvobuktaga sisadná sáme guovloj riektá barggov, almulasj njuolgasusá miehttseadnuj, ællosujtto, guolástus ja merraæládusá, ednambarggo, miehttseæládusá, duodje ja turissma, ja állagasj æládus- ja guovllopolitihkallasj dájma.

Riektáávdđanibme, institusjávnnátsieggim ja formaliserim ságastallamijs oajválattjaj ja sámij gaskan le læhkám guovdátjin sáme politihkan dálátjij. Lága, njuolgasusá ja árniga nannitjit sáme gielav, kultuvrav, æládus- ja sebrudakiellemav li ásaduvvam. Sierraláhkáj ájnas le Finnmárkoláhka ja rádádallamsjiehtadus Sámedikke ja stáhtalasj oajválattjaj gaskan. Ráddidus galggá gátsedit ávdep ja udnásj riektáguoradallamijt ja -árnigijt, duola dagu áttjak ásadum Finnmárkokommisjávnná, Miehttseduobbmostávllá, Sámeriektájuogos II barggo ja Merragáddeguolástusnammadus, ja tjuovvo barggo Nuorttarikaj sáme konvensjávnnájn.

Sámedikke ásadime rájes le Sámedigge ietjas sajev nannim, duola dagu aktisasj barggo baktu fylkkasuohkanij ja iehtjádij. Moadda sáme institusjávnná li ásaduvvam, aj kultuvrragoade ja giellaguovdátja ma li ájnas sáme fábmoguovdátja. Sáme institusjávnnáj tsieggim bájkálasj sebrudagájn le duodastam ja vuojnusij buktám sámevuodav. Ienep ja ienep máná sjaddi bajás diehttelis sáme identitehtajn. Sáme kultuvrrabargge ja musihkkára li dábddusa iehtjama rijkan ja aj álggorijkajn. Állagasj dádjadus ja diedulasjvuohta sámevuoda birra Vuonan le lassánam. Sáme kultuvrra le oassen sjaddam dábálasj kultuvrragávás Vuonan.

Sæmme báttá le sáme giella ja kultuvra dille moatten sajen viehka rassje. Aj sáme giellaháldadim guovlon gánná uddni le

gáktsa suohkana nieljen fylkan, li hásstalusá náv gá tjanádum sámelága giellanjuolgadusáj tjadádime hárráj.

Ráddidus sihtá joarkket daj institusjávnláasj ja riektálasj rámmaj sisbielen ma li mierreduvvam. Sæmme báttá sihtá ráddidus dal vuorodit gáktu riektá ja politihkka praktihkalattjat vuojnusij boahotá. Ráddidus sierraláhkáj dættot ”árggabiejvvepolitihkav”, sáme vuorodimij praktihkalasj integrerim gá politihkav hábbmi ja dájma juohkka sebrudakoasen ja háldadusdásen.

Ráddidus sihtá vuorodit sáme addnij aktijvuohta almulasj orgánaj. Dát le ájnas danen gá ássje le ájnegis sáme varresvuohta ja riektásihkarvuohta. Guoradallama vuosedi sáme giellamahtudahka almulasj orgánajn vádnun. Ælla galles gudi sámegiela láchki alep dásen, ja gássjel le gávnnat ulmutjijt sámegiela máhtudagáj priváhta ja almulasj suorggáj. Sierraláhkáj alvos le dát varresvuodasuorgen danen gá dáppe soajtti boastogiehtadallama dáhpáduvvat gá varresvuodabargge e giellav buvte. Máhtudagá sáme ássij birra ietjas suorge jali dájma sisbielen le ækton buorre ja sæmmeárvvusasj almulasj dievnastusfálaldagájda sáme álmugij. Ráddidus sihtá ienep berustimev sáme vuojnojs ja ássijis stáhtalasj dájmajn. Buojkulvissan le Barggo- ja álkkádusháldadus juollodimgirjen jagen 2008 bagáduvvam etáhta bargon sáme addnij hárráj. Barggo- ja sebradahttemdepartemænnta sihtá návti gæhttjalit gáktu buoremus láhkáj máhtta bærrájgæhttjat stáhtalasj etáhta sáme vuojnov vuorodi gá ietjaska dájma pláni ja praktihkalasj dájmaj hábbmidime, ja de návti joarkket ietjá etáhtajda. Oajvváduvvá aj Sáme allaskávllá luluj ájn vil ienep dájmalattjat barggat máhtudaklápptima hárráj almulasj suorgen. Ráddidus galggá aj aktan Sámedikkijn árvustallat gáktu sáme álmuga dálkkámdievnastus máhtta buorebun sjaddat.

Manemus jagijn li moadda dájma jáhtuj biejaduvvam moatten suorgen sáme gielav nannitjit ja ávddánahtátjit. Sæmme báttå vuosedi rapporta birrusij 2300 oahppe vuodoskåvlån ja birrusij 500 oahppe joarkkaskåvlån sámegielav lårhi. Vuojnunagá li dá unna lågo jus buohtastahttå man galles sámegielaga gávnnuji. Jáhkedahtte sámegielagijs gáhtu ienebuv gå ådå båhti. Danen hæhttup ulmmelattjat barggát sámegielajn gånå gæhttjá udnásj sámegiela bargo állesvuodav. Ráddidus ájggu gáhttjot Sámedikkev aktisasjbargguj sámegiela doajmmaplånnav ávddánahtátjit.

Mærrádusá ja politihkka suohkanlasj ja fylkkasuohkanlasj dásen le viehka ájnas makta sáme giella, kultuvrra, æládusá ja sebrudakiellem ávddánahteduvvá buorre lårhåj. Suohkana li ájnnasamos álkkádusbuvtadiddje ja ráddidus berus avta-árvvusasj álkkádusfålaldagås sáme álmmuga hárråj gånå gielalassj ja kultuvralassj dárbo álliduvvi. Dát guosská ierit ietján mánåjsuodjalussaj, mánåjgårddefålaldahkaj, vuodoåhpadussaj, varresvuoda- ja sosialdievnastusåjda, vuorrasijsujttuj ja kultursuorgen. Barggo- ja sebradahttemdepartemænnta ájggu gáhttjot KS:av ja Sámedikkev lagåp aktisasjbargguj suohkanij sáme ássjij bargo gåktuj. Duodden galggå fylkkamånne roalla suohkanij gåktuj sáme ássjijn árvustalåduvvat.

Ráddidus sihtå sihkarasstet almna fåmov Sámediggåj daj ássjijn ma li ájnnasa sáme sebrudahkaj, ja Sámedikke friddja sajev tjielggat. Ráddidus sihtå aj joarkket såbadallamij Sámedikke ja ståhta oajvålattjaj gaskan buorre åtsådallamij milta. Ráddidus sihtå ávddánahttet ådå budsæhttabarggamvuogijt maj baktu Sámedigge árabut, ja ienebut, bæsså såbadallat ráddidusåjn sáme sebrudagå budsæhttadárboj birra. Ráddidus oajvvåt vijdes lårkabarggo jáhtuj biejaduvvá lårkarievddaduså oajvvadusåj ma li dárbulattja Sámedikkev sierra riektåsubjæktan ásadittjat, ja ietján lågav hiebadit udnásj barggamvuoge

milta. Árvustallap aj Sámediggáj iehtja vaddet fámov ietjas válgganjuolgadusájt rievdatjit.

Ráddidus vuorot vijdábut ávddánahttet rijkajgasskasasj aktisasj bargov nuorttarijkadásen ja nuorttaguovlojn, duola dagu giellabargon, áhpadásán ja oahppamnævoj hárráj, dutkam ja alep áhpadás, máná ja nuora, ja æládusávddánahttem.

Ráddidus le rudájt biedjam lulesáme/skoltasáme gielav ja kultuvrav nannitjit. Dán bargon le rijkajgasskasasj aktisasj barggo Suomajn ja Ruossjajn ájnas.

Ráddidus oajvvát sierra virgge biejaduvvá Dásseárvvo- ja badjelgæhttjamoahhtsen mij galggá sáme sebrudagá dásseárvvo- ja badjelgæhttjamássij barggat. Mánáj- ja dásseárvvodepartemænnta galggá jáhtuj biedjat lesba ja homofijla sámij iellemdilev guoradalátjit.

Álles álmugin galggá avtaárvvusasj fálaldahka mij guoská varresvuoda- ja sosialdievnastusájda. Sáme álmuga gáktuj galggá ráddidus dáv tjoavddet buorep máhtudagáj suohkanij barggij gaskan, ja tjiehpevarresvuodadievnastusáj æjgátstivrima baktu. Ierit ietján sihtá Varresvuoha- ja huksodepartemænnta tjalmostahttet guovlulasj varresvuodadájmadagá barggotjielgadásajn sáme skihppij riektá ja dárbbu hiebadum dievnastusájda galggá vuojnusij boahdet plánimin, guoradallamin ja gå mærrádusá mierreduvvi. Departemænnta aj sihtá nannit suohkanlasj ja fylkkasuohkanlasj dievnastusáj bagádallamav.

Vuodoáhpadásán galggá Máhttodepartemænnta guoradallat makta oahppe e ietjaska riektáv állagasj áhpadásfálaldahkaj sámegiellan oattjo, ja gáktu dát soajttá buoreduvvat. Departemænnta galggá guoradallat oahppij gaskan gáktu sáme oahppij dille vuodoáhpadásán, aj sáme guovloj álggolin, le iehtjasis mielas. Departemænnta galggá árvustallat jus soajttá dilev máhtta láhtjet váj ienep gudi sihti sámegiela áhpadásáv, oadtju

dav, duola dagu guhkásáhpadime baktu. Máhttodepartemænnta galggá aj sáme iednegiellaanalfabetisma prosjevtav jáhtuj biedjat, guhkásáhpadimev nannit, ásadit barggojuohkusav sáme oahppamnævoj ávddánahttemplánav dagátjit, árvustallat sáme ávddákursav studentajda álgadit, ja árvustallat stipendav sáme áhpadiddjeáhpadusáj studænntalågov lasedittjat.

Ráddidus árvustallá nammadusáv nammadit mij galggá lagábut guoradallat hástalusájt alep áhpadusán ja dutkamin ma li gávviduvvam Sd.died. nr 34 (2001-2002) Kvalitetsreformen – om høyere samisk utdanning og forskning.

Kultuvrrapolitiikka galggá ráddidus joarkket bargostis guovte oajvvelinjaj milta mij guosská stáhta ávdásvásstádussaj sáme kultuvra gáktuj. Vuostamuttjan galggá ráddidus dilev láhtjet váj Sámedigge bæssa iesjrádálasj kultuvrrapolitiikkav tjadádit, duola dagu moatte sáme institusjavná ja árnigij háldadusá baktu. Nubben galggá ráddidusán aj állagasj ja gájkbadjásasj kultuvrrapolitiikkav gánná aj sáme kultuvrraj le luondulasj ja ájnas sáde. Oajvvađuvvá Sámedikken galggá ávdásvásstádus vuorodit kultuvrraviessoprosjevtajt ja oajvvenjuolgasdussan galggá lájggoárnik stáhta ruhtadimen áđá kultuvrraviesojs ma Sámedikkes vuoroduvvi.

Ráddidus le jagen 2008 juollodam rudájt árvoháhkuprográmmaj sáme æláduskombinasjavnáđda gánná aj sáme turismaávdánibme le oassen. Sámedigge árnigav háldat. Oajvveulmme le nanos viddnudagájt ávdedit, ja nannit guoddelis ávddánahttemav sáme sebrudagájn. Dán aktijvuodan sihtá ráddidus Sámedikkijn dagástit strategijajt miehtseældusáj ávddánahttemin sáme guovlojn ja duodjeældusá ævtojt buoredit duola dagu áđá duodjárijt áttjudit.

Boatsojsujttopolitiikka le áđá boatsojsujttoláhka ájnas boahteájggáj. Dan aktijvuodan le ájnas adnonjuolgasdusáj dahkat. Jus boatsojsujton galggá boahteájgge de le dárbbu buorebut sihka-

rasstet guohtomednamijt. Dát guosská sierraláhkáj dajda ednamijda ma li dárbulattja guoddelis boatsojsujttuj. Danen dájmalattjat barggap ednamássijn boatsojæládusájn. Dán bargo nannima diehti le departementajgasskasasj aktisasjbarggo jáhtuj boahám gánná ulmme le ierit ietján ienep állesvuodav oadtjot ednamháldadusán.

Ájnnašamos sámepolitihkalasj ássje merrasuorgen le Finnmárko merragáddeguolástusnammadusá bargov joarkket. Guolástus- ja merragáddedepartemænnta vuorot Sámedigge galggá bessat ietjas vuojnojt ja oajvvadusájt ávddån buktet mij guosská guolástusháldadussaj.

Sámedigge le diehtám stuorradiggediedádusá bargo ja sisano birra. Sámedikkijn rádádallap konkretiserima birra ja dájmaj tjadádime gáktuj ma dáanna ávddån buvteduvvi.

Váldosisdoallu

Rádđehusa sámepolitihka vuodus leat rádđehusa bajimus árvvut – vuoigatlatlašvuohta ja searvevuohta, ealli álbmotstivra, ceavzilis ovdáneapmi, sosiála ja servodatkritihkalaš árja ja humanisttalaš árvvut ja jurdagat. Soria Moria-julggaštus lea geatnegasvuodaiguin riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid geažil, riikkalaš lágaiguin ja árjjalaš ovttasbargguin Sámedikkiin rádđehusa vuodđu sealluhit ja ovddidit sámi kultuvrra Norgas.

Manimus jagiid sámepolitihkalaš ovdáneapmi lea dán stuorradiggedieđáhusa barggu vuodus, nu mo Sámedikki mearrádusat, raporttat ja evttohusat ge leat. Rádđehus lea barggadettiin stuorradiggedieđáhusain maiddái geahččalan oažžut mielde organisašuvnnaid, ásašusaid, skuvllaid, gielddaid ja priváhta olbmuid oaiviliid ja evttohusaid.

Stuorradiggedieđáhusas leat vihtta váldooasi, ja dat siskkilda eanaš servodatsurggiid. 1. oassi válddahallá rádđehusa sámepolitihka bajimus prinsihpaid ja árvovuodđu, riikkalaš ja riikkaidgaskasaš rievttálaš vuodđu, davviriikkalaš ja riikkaidgaskasaš ovttasbarggu ja davviguovloáŋgiruššama. 2. oassi Sámi servodaga máŋggabealatvuohta válddahallá iešguđet sámegielaid guovlluid, ealáhusheivehemiid ja ássama. Dasto válddahallojuvvojit identitehta, vealaheapmi, homofiliija ja dásseárvu. 3. oassi Sámi beroštumit almmolaš hálddahusas ja bálvalusfállamis váldá ovdan sámi giella- ja kulturgelbbolašvuođa dárbbuid almmolaš suorggis, ja rolla ja ovddasvástádusdiliid sámi áššiin sierranas hálddašansurggiin. 4. oassi Sámediggi váldá ovdan Sámedikki formála sajádaga ja válddi, ja Sámedikki ovttasbarggu, mielváikkuhusa ja dadjamuša muđui hálddahusa ektui.

5. oassi Sámepolitihkka sierranas servodatsurggiin lea juhkkovuvvon kapihttaliidda dearvvašvuodagažaldagaid, mánáid ja nuoraid, mánáidgárddiid, vuodđooahpahusa, alit oahpahusa ja dutkama, árbedieđu, kultuvrra, girku, eaktodáhtolašvuoda, mediaid, giela ja resursaávkkástallama ja árvoháhkama birra. Resursaávkkástallan ja árvoháhkan sisttisetdollet riektedilálašvuodabarggu sámi guovlluin, almmolaš muddemiid mat váikkuhit mehciid geavaheapmái, boazodollui, guolástus- ja áhpealloaláhussii, eanadollui, meahcceealáhusaide, duodjái ja mátkeealáhusaide, ja dábálaš ealáhus- ja guovlopolitihkalaš doaimbabiijuide.

Riekteovddideapmi, ásahushuksen ja eieseválddiid ja sámiid gaskasaš gulahallama formaliseren lea leamaš sámepolitihka guovddázis dássáži. Leat ásahuvvon lágat, njuolggadusat ja ortnegat nannen dihtii sámi giela, kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima. Erenoamáš dehálaš lea finnmárkkuláhka ja Sámedikki ja stáhtalaš eiseválddiid gaskasaš konsultašuvdnašiehtadus. Ráđđehus áigu čuovvolit ovddeš vuoigatvuodačielggademiid ja -ortnegiid ja daid mat dál leat jođus, earret eará easka ásahuvvon Fimmárkkukommišuvnna, Meahceduopmostuolu, áigumušaid čuovvolit Sámi vuoigatvuodalávdegotti II ja Riddoguolástanlávdegotti, ja viidáset barggu Davviriikkalaš sámekonvenšuvnnain.

Dan rájes go Sámediggi ásahuvvui, dat lea nanosmahtán iežas sajádaga, earret eará ovttasbarggadettiin fylkkagiellaiguin ja earáiguin. Mánja sámi ásahusa leat ásahuvvon, ovdamearkka dihtii kulturviesut ja giellaguovddázat mat leat mávssolaš sámi fápmoguovddázat. Sámi ásahusaid ceggen báikegottiide lea leamaš mielde duodašteamen ja oidnosii buktimin ealli sápmelašvuoda. Dađistaga eanet mánát šaddet bajás diehttalas sámi identitehtain. Sámi kultur bargit ja musihkkárat leat ožžon rámi sihke riikkas ja olgoriikkas. Dábálaš áddejupmi ja diđolaš-

vuohka sápmelašvuoda birra Norggas lea lassánan. Sámi kultuvra lea šaddan Norgga dábálaš kultuvrra lassin.

Seammás lea nu ahte sámi giella ja kultuvra leat heajos dilis ollu guovlluin. Sámegiela hálddašanguovllus ge masa dál gullet gávcci gieldda njealji fylkkas, leat ain hástalusat earret eará sámelága giellanjuolggadusaid čadaheamis.

Ráđđehus áigu bargat viidáseappot daid ásahuslaš ja vuoigatvuodalaš rámmaid vuodul mat leat biddjojuvvon. Seammás háliida ráđđehus čalmmustit mo vuoigatvuodát ja politihkka bohtet oidnosii geavadis. Ráđđehus deattuha ”beaivválaš politihka” erenoamážit, namalassii sámi deastagiid geavatlaš ovtastahttima politihkkahábmemei ja doaibmabijuide buot servodatsurggiin ja hálddahusdásiin.

Ráđđehus áigu fuolahit sámi geavaheaddjiid go sis lea dahkamuš almmolaš ásahusaiguin ja eiseválddiiguin. Dat lea dehálaš danne go dat mearrida juohke sápmelačča čálggu ja riektesihkkarvuoda. Iskkadallamat čájehit ahte sámi giellagelbbolašvuohka almmolaš orgánain lea unni. Daid lohku geat álget alit oahppui mii addá sámegiela gelbbolašvuoda, lea unni, ja lea váttis fidnet sámegielalaš bargiid priváhta ja almmolaš suorgái. Dat lea erenoamážit stuorra váttisvuohka dearvvašvuodasuorgái, mas lea várra boastut dálkkodit divššohasaid danne go dearvvašvuodabargiin váilu giellamáhttu. Bargiid dieđut ja máhttu sámi dilálašvuodaid birra iežaset suorggis dahje doaimmahusas leat eaktun sáhttit addit buriid ja ovttaárvosaš almmolaš bálvalusfálaldagaid sámi álbmogii. Ráđđehus háliida čalmmustit ahte sámi oainnut ja deastagat galggašedje buorebut siskkáldahttojuvvot stáhtalaš doaimmahusaid. Ovdamearkan lea Bargo- ja searvadahttinhálddahus jagi 2008 juolludusreivves ožžon láidestusaid čuovvolit sámi geavaheaddjiid. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu dáinna lágiin geahččalit mo buorebut sáhtášii sihkkarastit ahte

stáhtaetáhtat fuolahit sámi perspektiivva go dat plánejit iežaset doaimmaid ja hábmejit iežaset geavatlaš doaibmabijuid, ja mo dan sáhtášii dahkat eará stáhtaetáhtain. Evttohuvo maiddái ahte Sámi allaskuvla sáhtá váikkuhit árjjaleappot gelbbolašvuoda buorideapmái almmolaš suorggis. Ráđđehus háliida ovtasráđiid Sámedikkiin maiddái árvoštallat mo dulkonbálvalus sámi álbmogii sáhtášii buoriduvvot.

Mañimus jagiid leat álggahuvvon mánga doaibmabiju nannen ja ovddidan dihtii sámegiela ollu surggiin. Seammás čájehit raporttat ahte odne leat sullii 2300 oahppi vuodđoskuvllas ja sullii 500 oahppi joatkkaskuvladásis geat oahpahallet sámegiela. Dát logut orrot leamen vuollegaččat go buohtastahtá buot sámegielagiid loguin. Jáhkkimis lea daid sámegielagiid lohku geat jávket stuorát go daid lohku geat sadjái bohtet. Danne lea ge dárbu álggahit ulbmillaš barggu mas árvoštallá ollislaččat dan barggu mii odne dahkkojuvvo ovddidit sámegiela. Ráđđehus áigu bovdet Sámedikki ovtasbargui ráhkadit sámegiela doaibmaplána.

Gielddaid ja fylkkagielddaid mearrádusat ja politihkka váikkuhit mearrideaddji láhkai dasa man bures sámi giella, kultuvra, ealáhusat ja servodagat galget sáhttit ovdánit. Gielddat leat njunuš čálgobuvttadeaddjit ja ráđđehus háliida ahte sámit galget oažžut dakkár čálgofálaldaga mii lea seamma buorre go dan maid earát ge ožžot ja mas sámiid gielalaš ja kultuvrralaš dárbbut fuolahuvvojit. Dasa gullet earret eará mánáidsuodjalus, mánáidgárdefálaldat, vuodđooahpahus, dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat, boarrásiidfuolahus ja fálaldat kultursuorggis. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta áigu bovdet Gielddaid guovddášlihtu ja Sámedikki lagat ovtasbargui gielddaid barggu birra sámi áššiiguin. Dasto galgá fylkkamánni rolla gielddaid ektui árvoštallojuvvot sámi áššiid oktavuodas.

Ráđđehus háliida sihkkarastit Sámediggái duohta váikkuhanvejolašvuoda dain surggiin mat leat dehálaččat sámi servodahkii, ja čalmmustiti Sámedikki iehčanas sajádaga. Ráđđehus áigu iežas barggu joatkit Sámedikki ja stáhtalaš eiseválddiid gaskasaš konsultašuvdnašiehtadusa buriid vásáhusaid vuodul. Ráđđehus háliida ovddidit ođđa bušeahttabargovugiid mat sihkkarastet ahte Sámediggi árabut ja buorebut sáhtta gulahalat ráđđehusain daid bušeahttadárbbuid birra mat leat sámi servodagas. Ráđđehus evttoha ahte álggahuvvo viiddis láhkabargu man áigumuš lea evttohit dakkár láhkarievdademiid maidda lea dárbu vai lea vejolaš ásahit Sámedikki sierra riektesubjektan, ja muđui heivehit lágaid dálá geavadii. Árvvoštallojuvvot galgá maiddái Sámedikki válddi vejolaš viiddideapmi beassat mearridit njuolggadusaid sámediggeválgga birra.

Ráđđehus atná dehálažžan joatkit ja buoridit rájáidrastásaš ovttasbarggu davviriikkalaš dásis ja davviguovlluin, earret eará giellabarggu, oahpahusa ja oahpponeavvuid, dutkama ja alit oahpu, mánáid ja nuoraid ja ealáhusovddideami oktavuodas.

Ráđđehus lea várren ruđaid nuortalaččaid/golttáid giela ja kultuvrra nannemii. Dán barggu oktavuodas lea rájáidrastideaddji ovttasbargu Suomain ja Ruoššain dehálaš.

Ráđđehus evttoha ahte ásahuvvo sierra virgi Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddji vuollásažžan mii sáhtta bargat ovttaadássašvuhtii ja vealaheapmái guoski áššiiguin sámi servodagas. Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta áigu kártegoahit lesbalaš ja homofiila sámiid eallindilálašvuodaid ja birgenlágiid.

Oppa álbmot galgá oažžut ovttáárvosaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid. Ráđđehus háliida dan ollašuttit sámi álbmogii dan láhkai ahte gieldda bálvalusaid bargiid diehtovuodđu buoriduvvo, ja ahte dat ieš eaiggádin stivre spesialistadearvvašvuodabálvalusaid. Earret eará áigu Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta oinnosmahttit regionála dearvvašvuodálágá-

dusaid doaibmamušdokumeanttain ahte sámi divššohasaid vuoigatvuohta ja dárbu oažžut heivehuvvon bálvalusaid galget gozihuvvot ja oidnosii boahit plánemis, čielggadeamis ja mearrideamis. Departemeanta áigu maddái fuolahit ahte gielddalaš ja fylkkagielddalaš bálvalusaid bagadeapmi nannejuvvo.

Vuođđooahpahas áigu Máhttodepartemeanta kártet man muddui oahppit eai oaččo ollašuhthuvvot iežaset vuoigatvuođaid sámegea ollušlaš oahpahasfálaldagas, ja mo dili livččii vejolaš buoridit. Departemeanta áigu álggahit oahppiidiskkadallama das mo sámi oahppit vuođđooahpahas, sámi guovlluid olggobealde ge, vásihit iežaset oahpahasdili. Departemeanta áigu árvvoštallat lea go vejolaš lámhit diliid nu ahte eanebut guđet háliidit oahpahallat sámegea, sáhttet oažžut dakkár fálaldaga, ovdamearkka dihtii gáiddusoahpahasain. Máhttodepartemeanta áigu maddái álggahit proševtta sámi eatnigiellaanalfabetisma birra, nannet gáiddusoahpahas, ásaht bargojoavkku ráhkadit sámi oahpponeavvuid ovddidandplána, árvvoštallat álggahit ovdakurssa sámegea studeanttaide ja árvvoštallat stipeanddaid geasuhan dihtii nuoraid ohcat sámi oahpaheaddjioahpuide.

Ráđđehus áigu árvvoštallat nammadit juhkosa man doaibmamuš lea geahčadit daid alit oahpu ja dutkama hástalusaid mat leat roavvát válddahallojuvvon maŋŋá Sd.dieđ. nr. 34 (2001-2002) Kvalitehtaodastus – sámi alit oahpu ja dutkama birra.

Kulturpolitihkas áigu ráđđehus joatkit barggu guovtti váldolinnjá mielde fuolahat dihtii stáhta ovddasvástádus sáme kultuvrras. Vuosttažettiin áigu ráđđehus lámhit diliid nu ahte Sámediggi sáhtta doaimmahit iehčanas kulturpolitihka, earret eará hálddašettiinis mánga sámi ásahusa ja ortnega. Nuppádasii áigu ráđđehus doaimmahit oppalaš ja bajimus kulturpolitihka mas sáme kultuvrras ge lea lunddolaš ja dehálaš sadji. Evttohuvo ahte Sámediggi oažžu buot ovddasvástádusa vuoruhit

guovdilis kulturvisteprošeavttaid gaskkas ja ahte váldonjuolggadussan váldojuvvo atnui visteláigoortnet ođđa kulturvisttiid stáhtalaš ruhtadeamis maid Sámediggi vuoruha.

Ráđđehus lea jagi 2008 várren ruđaid lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmmii masa sámi mátkeealáhusaid ovddideapmi ge gullá. Ortneha hálddaša Sámediggi. Váldoulbmil lea ovddidit ceavzilis doaimmahusaid, ja váikkuhit ceavzilis ovdán-eapmái sámi servodagain. Ráđđehus háliida dáid áŋgiruššamiid oktavuodas digaštallat Sámedikkiin strategijaid mo sáhtášii ovddidit meahcceealáhusaid sámi guovlluin ja buoridit duodje-ealáhusa rámmaeavttuid, earret eará oaččohit eanebuid duddjot dinen dihtii.

Boazodoallopolihkas vuoruhuvvo čavgadit ođđa boazodoallolága čađaheapmi dás duohko. Dan oktavuodas lea doallonjuolggadusaid hábmen dehálaš. Sihkkarastin dihtii boahtteáigasaš nana eallinnávccalaš boazodoalu lea dárbu buorebut sihkkarastit boazodollui eatnamiid. Dat guoská áinnas ge areálaide mat leat dárbbášlaččat bisuhan dihtii ceavzilis boazodoalu. Danne joatkašuvvá bargu boazodollui guoski areála-gažaldagaiguin. Nannen dihtii dán áŋgiruššama lea álggahuvvon departemeantaid gaskasaš ovttasbargu man áigumuš earret eará lea oaččohit ollisvuodajurddašeami arealahálddašeapmái.

Deháleamos sámedipolihkalaš ášši mariidna suorggis lea čuovvolit Riddoguolástanlávdegotti árvalusa Finnmárkku várás. Guolástus- ja riddodepartemeanta deattasta ahte Sámediggái galgá sihkkarastojuvvot vejolašvuohta ovddidit oaiviliid ja árvalusaid mat gusket guolástusa muddemii.

Sámediggi lea ožžon dieđuid stuorradiggedieđáhusa barggu ja sisdoalu birra. Daid doaimmaid mat dás buktojit ovdan, konkretiseren ja čađaheapmi galget ráđđádallojuvvot konsultašuvnnain Sámedikkiin.

Utgitt av:
Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Publikasjonen finnes på internett:
www.regjeringen.no/aid

Forside: "Byens begynnelse/Álgu" av
Hans Ragnar Mathisen/Keviselie
© Hans Ragnar Mathisen/BONO 2008
Foto: © Bjørn Jørgensen

Trykk: Departementenes servicesenter
09/2008 - 500